Problem imenovanja u Isušenoj kaljuži Janka Polić Kamova i Neimenjivom Samuela Becketta

Livaić, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:919842

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository

zir.nsk.hr

UNIRI DIGITALNA KNJIŽNICA

Image not found or type unknown

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Sara Livaić

Problem imenovanja u *Isušenoj kalju*ži Janka Polića Kamova i *Neimenjivom* Samuela Becketta

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za kroatistiku

Sara Livaić

Matični broj: 19006

Problem imenovanja u *Isušenoj kaljuži* Janka Polića Kamova i *Neimenjivom* Samuela Becketta

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Aleksandar Mijatović, doc

Rijeka, srpanj 2015.

Sadržaj:

1. Uvod *1*
2. Ime kao znak *2*
2.1. Vlastito ime u književnosti 3
2.2. Imaju li imena značenja? 6
2.3. Neimenjiv u Neimenjivome 7
2.4. Imenovanje ostalih likova u Neimenjivom 8
3. Identitet *9*
3.1. Identitetske strategije 10
4. Svijest *13*
3.1. Jednostavna i složena svijest 14
3.2. Svijest i emocije 15
3.3. Fenomen 1. lica jednine 16
4. Tijelo: vanjska neidentičnost *17*
4.1. Svijest i tijelo 18
4.2. Tijelo i hendikep 20
4.2.1 Neimenjivi i hendikep 22
4.3. Tijelo u odnosu na druge 25
5. Su-odnosi *25*
5.1. Su-odnosi i Neimenjivi 26
5.2 Su-odnosi i Arsen u Isušenoj kalju 28
6. Paradoks glumca *29*
7. Ipse i idem *32*
7.1. Ipse i idem u Neimenjivom i Isušenoj kalju 32
7.1.1. *Idem* i *ipse* kod pripovjedača u *Isušenoj kalju* 33
7.1.2. *Idem* i *ipse* kod pripovjedača u *Neimenjivom* 34
7.2. Problem zamjenice Ja 35
7. 2. 1. Problem zamjenice Ja u *Isušenoj kalju* 37
7.2.2 Problem zamjenice Ja u *Neimenjivom* 38
8. Zaključak *39*
9. Literatura *40*

1. Uvod

Upustio sam se u jednu uzaludnu pripovijest (...) **(Beckett, 2012: 37)**

Možemo naići na mišljenja autora koji smatraju da je identitet postao standard vremena. Sve popularnija tema pitanja identiteta odraz je *nesigurnosti producirane time što izgleda da se naša socijalna mapa više ne slaže s našim socijalnim pejzažom, što susrećemo druge čiji nam identitet i priroda nisu jasni, što postajemo nesigurni i u nas same, što se budućnost više ne čini tako predvidljivom kao što se činila prethodnim generacijama. Ali promjene – konfrontacija jezika, tradicija i načina života; transformacija podjele rada; demografska fluktuacija; katastrofa i apokalipsa u izgledu – nije u bilo kojem smislu moderna* (Krstić, 2010: 17).

Dva djela – *Isušena kaljuža* Janka Polića Kamova i *Neimenjivi* Samuela Becketta (koji nastaje pedesetak godina nakon *Isušene kaljuže*) – iako kronološki nepoveziva i različita (stilski), a opet toliko neodoljivo usporediva (tematski) temeljna su djela kojima pristupam u ovome diplomskom radu.

Dva pripovjedača ovih dvaju romana povezuje pojam identiteta koji postaje nezaobilazan problem modernoga društva, budući da je samoodređivanje postala polazišna točka u kreiranju svojega vlastitog Ja. Praznine i nestabilnosti njihovih identiteta (ili pokušaja identiteta) (ne)popunjavaju se u odgovorima na pitanja koja u ovome diplomskome radu pokušavam dati, a koja si također postavljaju i pripovjedači ovih dvaju djela: na koje je sve načine moguće doći do vlastitoga Ja i je li vlastito Ja zaista potrebno kako bismo došli do krajnjega cilja – smisla?

Na promatraču, odnosno nama čitateljima, je da prepozna mjesta sjecišta, sitne potencijalnosti i skrivene (ne)namjernosti, da istražuje prostor među točkama tvorbe identiteta i u svakoj točki prepozna stabilan teren kroz kojega se

ona može tumačiti kao relevantno teorijsko mjesto. Jer proliferacija veza, ulaženje u teksturu teksta kroz praćenje relacija, pomiče prag relativnosti, zaglavljuje se u neodlučnom prostoru između, gdje svakom istraživanju prijeti nepouzdanost pronađenih pokazatelja, a svaki istraživač zvuči pomalo kao Hesseov Joseph Knecht. On, igrajući se *staklenim perlama*, zaključuje kako *sve jedno drugome proturječi, sve se mimoilazi, ništa nije pouzdano. Sve se može tumačiti ovako, a opet i obratno* (Hesse, 1979: 71).

2. Ime kao znak

Bez vlastita imena nema izbavljenja **(Beckett, 2012: 67)**

Problem koji mi se nameće kao onaj od kojeg valja krenuti u analizu djela Samuela Becketa *Neimenjivi* proizlazi već iz samoga naslova ove, samo uvjetno rečeno, duže pripovijetke (2012: 169). Ne moramo niti pročitati knjigu kako bismo pretpostavili da je riječ o problemu imenovanja. Čitajući knjigu postaje nam sve jasnije kako je upravo ovaj problem ključno Beckettovo oružje kojime se služi kako bi lika, te ujedno i pripovjedača u tekstu, obilježio i okarakterizirao kao nestalan karakter kojega je nemoguće definirati (u potpunosti). Ono što je svakako nemoguće jest nazivati ovoga lika-pripovjedača imenom, budući da je autor odlučio zatajiti nam taj podatak (barem naizgled[1]).

Pitanja na koja se pokušava u ovome ulomku dati odgovor su: *Što nam sugerira odsustvo imena prilikom identifikacije lika? Govori li nam odsustvo imena nešto i o karakteru neimenovanoga? Ima li vlastito ime značenje? Ima li Neimenjivi značenje?*

[1] U nastavku ovoga rada govori se o mogućem imenu lika-pripovjedača.

Relacija jezika prema zbilji, u ovome slučaju prema fikciji, posredovana je jezikom, a njega nužno možemo povezati s imenovanjem. Kako se navodi, *najočitiji jezični modus uspostave identiteta postiže kroz davanje i korištenje imena* (Peternai Andrić, 2012: 11). Možemo, i bez konzultiranja s literaturom, odsustvo imena dovesti u vezu s identitetom neimenovanoga. Zamislimo da u našoj okolini postoji osoba kojoj roditelji/skrbnici nisu nadjenuli ime, dakle ona je bezimena. Poželimo li u komunikaciji identificirati tu osobu, to naravno nećemo moći učiniti putem njezinoga vlastitog imena. Morat ćemo se poslužiti nekim drugim vanjskim oznakama kako bismo naglasili da govorimo upravo o toj bezimenoj osobi.

Odsustvo osobnoga imena prvi je uočljivi znak nepouzdanosti vanjskih oznaka kao mogućih sidrišta u identifikacijskom procesu – bezimeno Ja sugerira karakter bez označitelja i s označenim kao sklopom bez metonimijskoga uporišta, pa stoga skup obilježja koji će garantirati prepoznatljivost neimenovanoga subjekta moramo neprekidno iznova (re)konstruirati, odnosno prizivati (Mijatović i Kiš, 2013: 136).

Osim što smo prisiljeni koristiti neke druge vanjske oznake (poput npr. izgleda lika[2]) kako bismo identificirali subjekt, kod ovoga problema nameće nam se jedno još važnije pitanje: *Što to znači biti bez imena i govori li nam to nešto i o samome karakteru onoga koji ne posjeduje ime?* Vratimo li se na onu bezimenu osobu koju smo na početku ovoga ulomka zamislili da postoji. Možemo također zamisliti da ta osoba voli skakati padobranom, privlače je avanture i adrenalin, druželjubiva je i uvijek nasmijana. Dakle, nije nemoguće zamisliti da je ta osoba, bez obzira na to što ne posjeduje vlastito ime, razvila svoj karakter, odnosno, činjenica da nema imena nije utjecala na njezine karakterne osobnosti.

[2] U *Neimenjivom* niti to nije moguće o čemu će biti govora u nastavku rada.

Možemo li to isto reći za lika-pripovjedača u *Neimenjivom?* U *Neimenjivom*, prešućivanje imena zapravo je strategija kojom se potvrđuje nestabilnost identitetskih oznaka. Neimenjivi je individualnost koja nema stalnih karakternih osobina što ćemo pokušati dokazati u sljedećim poglavljima ovoga rada.

2.1. Vlastito ime u književnosti

Nadijevanje vlastitoga imena u stvarnome svijetu i u književnosti razlikuje se po tome što u književnosti autor već ima na umu poneke karakterne osobine koje će predstavljati književni lik o kojem piše. Stoga postoji mogućnost da autor u trenutku nadijevanja imena liku odabire ime koje će se podudarati sa zamišljenim karakternim osobinama istoga. Dakle, označitelj se pridružuje već postojećem označenom, za razliku od nadijevanja imena kod npr. djece, kada je odnos označitelja i označenoga prazan, a postaje sve jači razvojem jedinke i jačanjem njezinoga autobiografskoga ja.

S obzirom na to da ime (najčešće) ima funkciju trajnoga i društveno prihvaćenoga označitelja, njegovo prešućivanje proizvodi učinak nestabilnosti, odnosno postaje prvi znak nepouzdanosti kada je o idem[3]*-sloju identiteta pojedinca riječ* (Mijatović i Kiš, 2013: 139). Možemo zaključiti da kod Beckettovoga *Neimenjivoga* dolazi do preklopljenosti *ipse-* i *idem-* identiteta. Osim što ne znamo njegovo ime, jednako tako ne možemo odrediti niti određene skupove trajnih oznaka njegovoga karaktera.

Autorovo zanemarivanje osobnoga imena lika, odnosno odluka o nepridruživanju označitelja polju označenoga tiče se pretpostavke o označenom

[3] *Ipse* identiteti podrazumijevaju karakter pojedinca – *sustav trajnih dispozicija prema kojem osobu prepoznajemo* (Mijatović i Kiš, 2013: 127). *Idem* identiteti podrazumijevaju *sustav identifikacija koje se osobi dodjeljuju* (Mijatović i Kiš, 2013: 127).

kao slobodno-lebdećoj, nedorečenoj i promjenjivoj konstrukciji koja izmiče potrebi „prizemljenja“ u sidrištu konačnog denotata (Mijatović i Kiš, 2013: 138). Kod *Neimenjivog* se to odražava u njegovoj nestalnosti i intencijom neizrecivosti jastva: *(...) s obzirom na to da se još nije moglo ustanoviti ni na najnižem stupnju preciznosti što sam ja, gdje sam ja, jesam li riječ među riječima, ili sam tišina u tišinama (...)* (Beckett, 2012: 134).

Kada je čitatelju ime lika poznato ono služi kao polazišna identifikacijska oznaka. Čitatelj koji je lišen informacije o osobnom imenu lika, prisiljen je na svojevrsnu *rekonstrukciju identiteta* prepričavanjem (2013: 138). Mijatović i Marot Kiš napominju kako zatajeno ime zapravo sugerira varijabilnost identitetskih oznaka koje proizlaze iz konteksta naše, odnosno čitateljske interakcije.

Ako uzmemo u obzir da je ime znak (*nomen est omen*), onda u ovome slučaju možemo zaključiti da autor koristi pripovjednu strategiju zatajivanja imena lika-pripovjedača s ciljem njegova obeznačavanja. Zatajivanje imena čitatelju postaje znak *nemogućnosti određenja njegova identiteta i mukotrpnosti traganja za jasnim uporištima njegove prepoznatljivosti* (Mijatović i Kiš, 2013: 139). Upravo se zbog toga, čitajući *Neimenjivog* imamo potrebu konstantno pitati tko je to tko nam upravo govori, govori li nam to onaj isti pripovjedač s početka pripovijetke ili se radi o nekom drugom pripovjedaču? Govori li nam uvijek isti lik ili se on mijenja iz rečenice u rečenicu, iz stranice u stranicu? Koji je njegov pravi identitet?

Ako ime shvatimo kao označitelja, a identitet (karakter) kao označenoga tada će nepostojanje označitelja značiti arbitrarnost pri formiranju identiteta. Identitet se tada shvaća kao *slobodna forma* koju možemo vezati uz različite sadržaje (2013: 139). Oduzima li se na taj način individualnost pripovjedača, ili

se pokušava dekonstruirati upravo destrukcijom imenovanja, a samim time i identiteta?

Zatajeno, prešućeno, izostavljeno – neprisutno ime (ne) prisutna je oznaka koja funkcionira po principu ne-događaja, odnosno zaziva paradoks događaja koji se nije dogodio (Mijatović i Kiš, 2013: 141). Odsustvo imena kod lika-pripovjedača možemo promatrati i kroz Fauconnierov i Turnerov pojam ne-događaja. Naime, oni smatraju da se odsustvo nekog predmeta, pojma ili događaja temelji na svijesti o značenju tog istog odsutnoga predmeta, pojma ili događaja u situaciji, usporedivši tu situaciju u kojoj se oni ne pojavljuju sa situacijom u kojoj se oni pojavljuju, tj. ostvaruju. Ne-pojmovi i ne-događaji značajni su u svakodnevnoj komunikaciji – ništa može postati događaj jer su ne-pojmovi i ne-događaji prisutni u ljudskoj kogniciji[4] (2013: 141).

Prema tome, prešućivanje imena lika-pripovjedača možemo usporediti sa situacijom u kojoj se upravo ime lika koristi za potvrđivanje njegovoga identiteta i prepoznatljivosti. Odsustvo imena na taj način postaje (ne)pojmom, a proces u kojem mu se ime ne dodjeljuje postaje (ne)događajem. Upravo iz tog (ne)događaja čitatelj može iščitati različita značenja – očituje se čitateljeva sposobnost *popunjavanja praznina* – čitatelj mora biti spreman učitati značenja u mjestima odsutnosti i iščitati značenja iz neizrečenoga (2013: 142).

Izostavljanjem osobnoga imena preusmjerava se pozornost čitatelja sa stabilnog označitelja na neodredivo i stalno izmičuće polje označenoga te ga se poziva na odgonetanje značenja deskriptivnih izraza u kojima su sadržane naznake karaktera lika (Mijatović i Kiš, 2013: 142). Imajući ovo na umu, možemo kao čitatelji doći do zaključka da upravo (ne)događaj nepriključivanja

[4] Za primjer se može uzeti *nula* u matematici – odsustvo broja postaje brojem – nula ravnopravno s drugim brojevima sudjeluje u računalnim operacijama (2013: 141).

imena liku postao događaj koji nam ukazuje na nestalnost karaktera lika, a odsustvo imena postaje pojam koji to kroz čitavo djelo potvrđuje.

2.2. Imaju li imena značenja?

Postavimo li si pitanje *imaju li imena značenja* i ako za odgovorom posegnemo u tradicionalnu (onomastičku) – millovsku – perspektivu, odgovor će biti da osobna imena nemaju značenje. Drugim riječima, ne može se govoriti o odnosu označitelja i označenog. Problem imenovanja možemo u ovome slučaju dovesti u vezu s poststrukturalističkim shvaćanjima znaka i označitelja. Vlastito ime shvaća se kao prazan znak te dvostruko odskače od desosirovskoga modela jezičnoga znaka. *S jedne strane njegov označenik (signifie) ne odgovara ni jednom konceptu ili mentalnoj slici koja bi bila stalna i nepromjenjiva u nekom jeziku, a s druge se strane ne može odrediti njegova vrijednost u sustavu znakova* (Vodanović, 2006: 3).

Osobna imena imaju ulogu obilježavanja individualne osobe te u trenutku izgovaranja, odnosno prozivanja, ona gube svoja značenja. Prema Johanu Stuartu Millu, osobna imena nisu konotativna te su ona oznaka bez značenja. Millerov doprinos, iako značajan, naišao je na niz kritika među kojima autori *Personifik(a)cije* ističu onu koja se tiče odnosa imena i predmeta koji je njime denotiran[5].

Kritiku na Millovo tumačenje daje i Peternai Andrić koja navodi kako se objektima imena pridaju proizvoljno te da osobine objekta ne utječu na odabir imena (2012: 72). S tvrdnjom da se osobna imena objektima priključuju

[5] Autori za primjer navode rečenice *Janko Polić je Kamov* i *Noa je Kamov otac*. Riječ Kamov u ove dvije rečenice ima različito značenje.*(...) navedene su rečenice dvije konstatacije identiteta koje se moraju razlikovati po značenju, što znači da značenje imena ne može biti tek u njegovoj ulozi opisivanja određenog predmeta* (Mijatović i Kiš, 2013: 136).

proizvoljno složili su se i autori *Personifik(a)cija*. Osim toga, osobna imena obilježavaju imenovatelja (njegove intencije), ali ne i imenovanoga. Prema tome, možemo reći da su roditelji/skrbnici bezimene osobe koju smo zamislili na početku poglavlja nemarni ili nekreativni, ali ne možemo reći da se to isto prepisuje na karakter bezimene osobe. Već smo zaključili da postoji razlika kod davanja imena u književnome djelu pa ne možemo reći da nam (ne)imenovanje ne govori ništa i o *Neimenjivome,* a svakako govori i o autoru, ili barem njegovim intencijama da nam lika-pripovjedača predstavi kao nedefiniranoga u svakome pogledu.

2.3. Neimenjiv u Neimenjivome

Sada kada smo razmotrili na što sve ukazuje odsustvo imena u *Neimenjivome*, pravo je vrijeme da razmotrimo i što sve znači prisustvo imena kod istoga. Prisjetimo se zamišljene osobe bez imena (o kojoj smo govorili u prethodnim poglavljima) za koju smo, kako bismo znali da je o njoj riječ, riječi *osoba* pridodali pridjev *bezimena.* Bezimena osoba bi bila ona osoba koja nema svoje ime[6], koja je anonimna.

Kod Beckettovog lika-pripovjedača možemo primijetiti da ne samo što on nema svoje vlastito ime, već je on Neimenjiv. Što to znači biti neimenjiv? Proučimo li tvorbu riječi *neimenjiv,* vidjet ćemo da se ona, osim od korijena riječi imenovati, tvori i od prefiksa *ne- te* sufiksa *-iv.* Sufiks *-iv* označava mogućnost nečega (npr. gorljiv – onaj koji može gorjeti), dok prefiks *ne-*

[6] Bezimen – koji nema svoje ime (Hrvatski jezični portal)

označava negiranje izrečenog[7]. Dakle, radi se o nemogućnosti, u ovome slučaju nemogućnosti imenovanja.

Bezimena osoba je ona osoba koja nema vlastito ime, ali to ne znači da ga bezimenoj osobi ne možemo nadjenuti, to samo znači da ga ona u tom trenutku ne posjeduje, ali je otvorena mogućnost da ga nekada u budućnosti ipak posjeduje – bezimena osoba je potencijalna imenovana osoba. Za lika-pripovjedača u *Neimenjivom* ne možemo to isto reći. On je neimenjiv te samim time nema potencijala – ne postoji mogućnost da ga se imenuje.

No, na neki način on ipak jest imenovan (u naslovu djela), što je gotovo paradoksalno (kako i priliči ovome djelu) značenju njegovoga imena Neimenjivi. Autor, kao što smo već napomenuli, prilikom nadijevanja imena liku već ima pretpostavljene neke karakterne osobine lika. On, imenovanjem lika, polju postojećeg označenog pridodaje označitelja – ime – koje u potpunosti odgovara onome što lik jest – nemoguć: *(...) nego na meni je red, i ja, rekao bih, imam pravo da mi se prizna da sam nemoguć* (Beckett, 2012: 117).

2.4. Imenovanje ostalih likova u Neimenjivom

Kod *Neimenjivog* je, osim njegovoga vlastitog imena, također zanimljiv problem imenovanja ostalih likova. Sve su to od redom imena likova iz Beckettovih prijašnjih tekstova, a ovdje ti likovi imaju ulogu predstaviti pojedine aspekte pripovjedačeve osobnosti pa bi se moglo reći da je njihovo imenovanje u ovome djelu simboličko.

[7] Do istoga zaključka dolazimo razmotrimo li tvorbu riječi engleske inačice naslova djela koja glasi *Unnameble.* Riječ *unnamable* sastoji se od prefiksa *un-*, koji se u engleskome jeziku koristi najčešće kao negacijski prefiks; korijena riječi *name,* u značenju ime, te sufiksa *-ble* nastalog od engleske riječi *able* što znači moći.

Osim što nam govore o shizofrenoj naravi lika-pripovjedača koji ponekad preuzima njihova imena, a time i identitete ili se pak ograđuje od njih (*Treba li reći da ja nisam ni Murphy, ni Watt, ni Mercier, ne, ne želim dalje navoditi njihova imena, a nisam ni jedan od onih drugih čija sam čak i imena zaboravio, koji su mi rekli da sam ja oni, pa sam morao pokušati to i biti, prisilno, od straha, kako se ne bih prepoznao, nema veze* (Beckett, 2012: 51), govore nam i o pripovjedačevoj nestabilnoj ličnosti na koju upravo upućuje i činjenica da je neimenjiv. Bježanje u tuđe identitete kartom imenovanja, za pripovjedača je spas od vlastitog, kriznog identiteta, iako ne možemo govoriti niti o stabilnosti identiteta ostalih likova.

3. Identitet

Zaključak koji možemo proizvesti iz prethodnoga poglavlja o problemu imenovanja jest da Beckett vješto koketira s pojmom identiteta stavivši svojega lika-pripovjedača u nezavidnu ulogu osobe čiji je identitet neuhvatljiv i nestalan. Osim imenovanja koje nam je ovaj problem naznačilo, u djelu postoji niz znakova koji nam potvrđuju postojanje tog istoga problema.

Identitet naime i prije svojega kontekstualnog uobličenja koje se prepoznaje kao performativni učinak jezika i diskursa uspostavljen u razlici prema drugima, ali i prema sebi (Peternai Andrić, 2012: 10) *postoji u stanju potencije (koja se može, ali i ne mora ostvariti ili se može ostvariti na mnoštvo različitih načina)* (Marot Kiš, 2014: 177). Na koje se sve načine identitet može ostvariti i ostvaruje li se on kod lika-pripovjedača Beckettovog *Neimenjivog*? Ako se ostvaruje – ostvaruje li se uspješno? Ako se ne ostvaruje – do kojih nas zaključaka ta pretpostavka vodi? Otvara se još niz pitanja, a do odgovora možemo pokušati doći u narednim poglavljima ovoga rada.

3.1. Identitetske strategije

Spoznaja da je „potraga za identitetom unutarnje… povezana s modernošću“ (Kaufmann, 2006., 219), da je povijesno afirmiranje identiteta neizbježan proizvod disolucije predmodernih sklopova života, opće je mjesto relevantne literature i o identitetu i o modernosti (Zeman, 2007: 1017).

Kako bismo uopće mogli govoriti o identitetu,važno je definirati pojam identiteta i predstaviti identitetske strategije istoga. Zdenko Zeman u svome članku *Identitetske strategije: U potrazi za smislom* predstavlja sociologijsko viđenje identiteta. Tvrdi kako se u suvremenoj sociologiji pojam identiteta i njegovog koncepta jasno ne naznačuje, odnosno, prisutne su dvojbe i nesuglasice vezane uz taj škakljivi pojam.

Zeman kreće s definiranjem pojma identiteta te navodi njegove definicije:

1. odnos po kojemu je u različitim okolnostima nešto jednako samo sebi, istovjetno sa samim sobom, potpuno isto,

2. činjenice o jednoj osobi kojima se razlikuje od bilo koje druge(...),

3. osjećaj pripadnosti grupi, naciji i sl., prihvaćanje i isticanje te pripadnosti (...) (Anić, 2007:140)

Zeman nakon definiranja identiteta ističe kako su zaista *pokretna jednakost sa samim sobom (u različitim okolnostima) i, eo ipso, različitost spram drugoga ili drugih, ukupnost značajki koje nekoga ili nešto čine upravo onim što jest, osjećaj pripadnosti nekoj većoj, obuhvatnoj cjelini* (Zeman, 2007: 1017) važni elementi za proučavanje i razumijevanje pojma identiteta. Međutim, Zeman također smatra da ovo kolokvijalno shvaćanje identiteta nije dostatno za shvaćanje identiteta u sociološkim okvirima, što ne znači da pojam identiteta treba prestati proučavati. Štoviše, naglašava kako je u uvjetima kasne modernosti pogotovo važno posvetiti se ovome pojmu, jer kako citira Jeana-

Claudea Kaufmanna: *svoj smo život prinuđeni prožeti smislom*[8] (Kaufmann u Zeman, 2007: 1017).

Zdenko Zeman ističe da Jean-Claude Kaufmann smatra da pojedinac *mora vjerovati u sebe kao u stabilan i autonoman entitet, sposoban razviti neupitni vrijednosni sustav; u svom samopredočivanju on mora biti konstantan, lišen kolebanja, i neposredno prepoznatljiv od drugog (...) on mora posjedovati identitet* (Kaufmann u Zeman 2007: 1019). Ako ovaj citat primijenimo na Beckettovoga *Neimenjivog*, možemo zaključiti da on ne posjeduje identitet: on ne vjeruje u sebe kao u stabilan i autonoman entitet, on se stalno propituje, on propituje vlastito postojanje. On nije lišen kolebanja, niti je konstantan. Oprečan je u svojim razmišljanjima i prevrtljiv, nije svjestan sebe, niti okoline, a samim time se ne može predstavljati kao pojedinac koji se ističe u masi i razlikuje od drugih (jer on je svi), niti se može potvrditi svoju pripadnost masi (jer on je nitko). Prema Kaufmannu, kako navodi Zeman, identitet teži za smislom (2007: 1020). Njemu nije bitna istina, već smisao za kojim je potrebno tragati kako bismo u ovom modernom društvu suočenom s *kakofonijom i kaosom životnih činjenica* (Kaufmann u Zeman 2007: 1020) uspjeli s naporom osmisliti i definirati smisao života.

Kaufman, oslanjajući se na koncept Paula Ricœura, identifikaciju smatra narativnim procesom (2007: 1020). Za njega je identitet *pripovijest o sebi koju svatko priča sebi samom* (Kaufmann u Zeman 2007: 1020). On to naziva *sebepripovijedanjem.*

Zeman u svome članku iz 2007. godine ulazi, između ostaloga, i u uvide suvremenog sociološkog autora Anthonyja Giddensa koji napominje da je moderan čovjek u nezavidnoj poziciji u kojoj konstantno konstruira i traži

[8] Smisao je jedno od ključnih mjesta u *Neimenjivom* Samuela Becketta te će o njemu biti govora u narednim poglavljima rada.

vlastiti identitet. Radi se o nezavidnoj poziciji jer je modernom čovjeku ponuđeno mnoštvo strategija i apstraktnih sustava koji ga dodatno zbunjuju u potrazi za identitetom u modernome društvu (2007: 1017).

U nastavku ću navesti tri osnovna *modela individualnog identitetskog izražavanja* Jean-Claude Kaufmanna čiju podjelu pronalazim u članku Zdenka Zemana:

a) *Voice (glasovi artikulirani kao krikovi)* – Voice se razvija u sredinama u kojima je nemoguće izgraditi identitet. Ono što je svojstveno ovome tipu identitetskoga izražavanja jesu emocionalne eksplozije, a one prema Kaufmannu služe za obnovu samopouzdanja

b) *Exit (bijeg ili izlazak)* – Ovaj tip identitetskog izražavanja predstavlja odupiranje identitetskom procesu. Pojedinac kojem je svojstven ovaj tip izražavanja odlučuje odustati od individualnog identitetskog procesa

c) *Loyalty (lojalnost i sudjelovanje)* – za ovaj tip važno je sudjelovanje u zakonitim institucijama. Za lojalnost je važan pojam refleksivnosti koji je omogućen pojedincu u oblikovanju identiteta (Kaufmann u Zeman, 2007: 1021).

Nesumnjivo, i Neimenjivi i Arsen pripadaju drugom modelu individualnog identitetskog izražavanja. Oni doslovno bježe od identitetskog procesa što ćemo moći vidjeti i u nastavku ovoga rada.

Zdenko Zeman na kraju svojega članka *Identitetske strategije: u potrazi za smislom* iz 2007. godine navodi kako se identitet – moderna tvorba, nedovršeni životni proces – treba konstantno iznova stvarati (Zeman, 2007: 1025). Pitanje koje si možemo postaviti jest stvara li Neimenjivi konstantno iznova vlastiti identitet ili on zapravo stvara identitete koji nisu njegovi vlastiti? Želi li on uopće jedinstveni identitet ili pod krinkom ludosti želi zavarati čitatelja i priuštiti mu mučnu potragu za njegovim (pa i svojim) identitetom?

4. Svijest

Kada govorimo o svijesti nezaobilazna literatura svakako je *Osjećaj zbivanja* Antonia Damasia. Damasio definira svijest kao *ključ za propitivanje života i u dobru i u zlu,* kao našu *početnu ulaznicu u sve znanje o gladi, žeđi, seksu, suzama, smijehu, udarcima i podmetanjima, struji slika koju nazivamo misao, osjećajima, riječima, pričama, vjerovanjima, glazbi i poeziji, radosti i ekstazi* (Damasio, 2005: 19). Takva svijest nas navodi na razmišljanje o preživljavanju i borbi za samoga sebe, ali i za druge osobe te je kao takva u uskoj vezi s umijećem življenja koju uz pomoć svijesti poboljšavamo (2005: 19).

Identitet bi po jednoj od definicija predstavljao *osjećaj sebe sama* (Hrvatski jezični portal). A pripovjedač u *Neimenjivom* nam, još na samome početku pripovijetke kaže: *Ne želim ništa znati o sebi* (Beckett, 2012: 9).

Možemo si postaviti pitanje je li zaista moguće ništa ne znati o sebi? Je li moguće zamisliti nekoga tko ništa ne zna o sebi? Čak i da pretpostavimo da je zamišljena osoba izgubila pamćenje, niti tada ne možemo baš jasno zamisliti da ona nema apsolutno nikakvog pojma o sebi samome. Ako ništa drugo, svjesna je onoga što se trenutno događa, svjesna je onoga ovdje i sada i u tom kontekstu i sebe. Ali pripovjedač nam u ovome slučaju nije potvrdio da on ništa ne zna o sebi, on samo ništa ne želi znati. On se time na neki način ograđuje od pripovijetke u kojoj je zapravo prisiljen govoriti upravo o sebi. On, ne želeći znati ništa o sebi, svjesno odbacuje vlastitu svijest što je opet kontradiktorno, kako i priliči Neimenjivom. On ništa ne želi znati o sebi iako je prisiljen suočiti se sa znanjima o njemu od drugih (postoje li drugi? *Ja sam ga izmislio, njega i tolike druge, i mjesta koja su prošli, mjesta na kojima su ostali, kako bi mogli govoriti (...) (*Beckett, 2012: 143).

Lik-pripovjedač razapet je između želje da se ne upozna i želje drugih da upozna sebe. On kao da konstantno svjesno bježi u drugačije sebe koristeći

kontradikciju. U niti jednom trenutku ne možemo mu vjerovati kada kaže da je on netko jer smo upoznati s postupkom aporije na koju nas upozorava još na početku djela: *Kako raditi, kako ću raditi, što trebam raditi u stanju u kojem sam, kako nastaviti? Pukom aporijom ili tek uz ravnomjerno i istodobno poništene tvrdnje i poricanja, prije ili kasnije, neminovno* (Beckett, 2012:5).

Možemo li onda zaključiti da se on, tražeći se u tuđim identitetima i pričama uvjerio da su one zaista njegove kako bi na taj način pobjegao od pravoga sebe. Na isti taj način on uvjerava nas u nepostojanje svijesti o sebi samome, jer kako sam kaže: *Govorili su mi o ružama. Naposljetku ću osjetiti i njihov miris, stvari se događaju na taj način* (Beckett, 2012: 83). Drugim riječima, ne možemo biti u potpunosti sigurni u ništa što nam govori pa tako niti u njegovu nesigurnost u samoga sebe.

3.1. Jednostavna i složena svijest

Damasio navodi kako svijest nije monolitna, postoji *jednostavna svijest* i *složena svijest*. Temeljna svijest omogućuje ljudima da osjete sami sebe. Takva svijest je sada i ovdje, nju osjećamo upravo sada, upravo ovdje, ona se ne bavi budućnošću, a prošlost postoji samo kao najbliža prošlost koja se netom prije dogodila. S druge strane postoji proširena svijest, složeni oblik svijesti. Takva razina svijesti sadrži mnogo stupnjeva koji nam omogućuju razrađeni osjet samoga sebe. Tom sviješću spoznajemo vlastiti identitet i osobnost, svjesni smo prošlosti i budućnosti (2005: 28).

Ono što je zanimljivo kod Neimenjivoga je to da on možda i posjeduje jednostavnu svijest, ali je ona kratkotrajna, promjenjiva i neuhvatljiva te svakako nije u pitanju samo jedna svijest što dokazuje njegovo osporavanje i kontradikcija.

Što se tiče proširene svijesti, u pripovijetci je naznačeno nekoliko mjesta u kojima je on svjestan budućnosti, ali ne za sebe, već za nekoga drugoga koji

slijedi nakon njega, da bi kasnije, kada dođe do ostvarenja te budućnosti, on preuzeo identitet upravo toga drugoga o kojemu je u prošlosti govorio. Primjer za to je trenutak u tekstu u kojem nagovještava da će sljedeći lik imati samo jednu nogu, te opisuje kakav će on biti, da bi se, nekoliko stranica nakon te izjave, pojavio upravo taj lik o kojem je pripovjedač govorio i to sam u ulozi pripovjedača: *Ovaj put imam samo jednu nogu, iako sam se, navodno, pomladio* (Beckett, 2012: 38).

Dvije vrste svijesti, prema Damasiu, odgovaraju dvjema vrstama jastva. Prema tome je prva svijest jednaka temeljnom jastvu (2005: 29). Međutim, naše *tradicionalno ja* vezujemo uz identitet, one činjenice koje karakteriziraju određenu osobu, a takav entitet Damasio naziva *autobiografsko ja* upravo zbog toga što je takvo ja *zapis bitnih vidova biografije organizma* (Damasio, 2005: 30).

3.2. Svijest i emocije

Damasio iznosi nekoliko činjenica na kojima je zasnovana njegova knjiga, a jedna od činjenica jest i ta da se svijest i emocije ne mogu odvojiti. Poremećaj svijesti je upravo zbog toga povezan s poremećajem emocija te poremećaj emocija redovito prati poremećaj svijesti. Kod lika-pripovjedača u *Neimenjivome* osjećaji nisu prepoznatljivi u formi na na koju smo naviknuli. On niti u jednome trenutku ne stavlja naglasak na vlastitim emocijama. (...) *to je cijela jedna pripovijest, izmislio sam je kako bih saznao što je osjećaj, što osjećaj može prouzročiti (...)* (Beckett, 2012: 158). U ovome citatu vidljivo je da kod pripovjedača postoji poremećaj emocija jer on do njih ne pokušava doći prirodnim putem i spontano, već se, služeći se fikcijom pokušava upoznati s pojmom osjećaja te upoznati njegove posljedice. Ako uzmemo u obzir Damasijevu tvrdnju da poremećaj emocija prati poremećaj svijesti, tada možemo zaključiti da se kod pripovjedača upravo to događa.

3.3. Fenomen 1. lica jednine

Svijest je jedinstvena kod svakoga od nas, ona je privatni fenomen *prvog lica jednine* (Damasio, 2005: 25), ona se zbiva u dijelu privatnog procesa, odnosno u umu. Svijest i um su međusobno tjelesno povezani, a njihova povezanost očituje se na ponašanju koje je izvana opažljivo za druge osobe. Svijest, um i ponašanje i njihove uzajamne odnose prepoznajemo zbog vlastite samoanalize, ali i zbog potrebe da analiziramo druge (2005: 25).

Za pripovjedača ne možemo reći da ima jedinstvenu svijest, ali ne možemo niti reći da ne postoji nikakva svijest. Možda nije jedinstvena kada sveobuhvatno sagledamo pripovjedača kroz pripovijetku te nam se upravo zbog toga događa da se konstantno pitamo tko je zapravo pripovjedač. On ulazi i izlazi iz uloge u ulogu, iz priče u priču, a svakom novom ulogom on poprima novu i potpuno drugačiju, kontradiktornu svijest o novome sebi, koja je jedinstvena do onoga trenutka u kojem on iznova pronalazi drugu ulogu, odnosno do trenutka kada dolazimo do susreta novog njega s ulogom pripovjedača.

Možemo si postaviti pitanje postoji li kod pripovjedača u *Neimenjivome* jedna svijest, u ovome slučaju jedna jednostavna svijest? Može li jedna osoba imati više svijesti? Možemo li onda reći da pripovjedač ima više svijesti koje ovise o različitim pozicijama *ja* iz kojih govori? U jednome trenutku govorit će o sebi i biti uvjeren u ono što govori te nas čitatelje uvjeravati da je upravo to istina, dok će već u sljedećem trenutku govoriti o nekom drugome sebi s nekom drugom sviješću o samome sebi i s nekom drugom jednostavnom svijesti nekog drugog *ja*.

Možemo li onda zaključiti da se radi o šizofrenome pripovjedaču? Ako pripovjedača doživljavamo kao jednu osobu koja posjeduje više različitih

svijesti i više *ja*, tada zasigurno. Ali to su samo pretpostavke, jer jednako tako možemo pretpostaviti da se zapravo radi o više pripovjedača koji se neprimjetno izmjenjuju u svrhu zbunjivanja čitatelja.

4. Tijelo: vanjska neidentičnost

Edmund Husserl navodi da je tijelo organ volje i da ne trpi diktat vanjskih podražaja nego aktualizira svjesno opažanje svijeta iz čega se zaključuje da je funkcioniranje tijela radnja voljnog organizma. Fenomenologija tretira tijelo kao snop reciptivnih organa, ono je ono što daje smisao svemu. Tako je jedinstvo tijela kao jedinstvo osjetila neophodno za jedinstvo iskustva koje je rezultat svjesne aktivnosti materijalnog tijela (1995: 136). Možemo li i kod Beckettovoga *Neimenjivog* govoriti o jedinstvu tijela koje doprinosi jedinstvu osjetila?

U *Neimenjivom* se pojam identiteta stavlja na kušnju ne samo kroz promjene njegovog karaktera, već i kroz promjene njegovoga fizičkog izgleda. Lik-pripovjedač, naime, spoznaje i svoju vanjsku neidentičnost. Kada do toga dođe, možemo reći da se radi o *dvostrukoj iluziji identiteta* (2013: 107). Upravo zbog toga, ovo poglavlje namjeravam posvetiti tijelu te pokušati odgovoriti na pitanje kakvu ulogu ima tijelo u kreiranju identiteta.

Marina Biti i Danijela Marot Kiš u svojoj knjizi *Poetika uma* navode da je teza o podvojenosti tijela i uma jedan od glavnih predmeta kojim se bavi zapadna filozofija. Na toj tezi počivaju i pretpostavke o raskolu između kognitivne, konceptualne, formalne ili racionalne strane prema onoj tjelesnoj, perceptivnoj, materijalnoj i emotivnoj strani (Biti i Kiš, 2008: 24).

Kognitivistička perspektiva neurobiološki – dakle tjelesno utemeljen – osjećaj sebe i okolnih zbivanja smatra temeljem identitetske nadogradnje,

smatrajući ljudski karakter njezinim dijelom te naglašavajući njegovu stabilnost kao moment prepoznatljivosti u mijeni materijalnih determinanti (Mijatović i Kiš, 2013: 177). Kognitivisti proučavaju odnose *organizma* i *objekta.* Drugim riječima, promatraju funkciju i značaj tijela kojeg smatraju nužnim entitetom u pozadini jastva (2013: 179). Kakvu funkciju, a još važnije kakvo značenje ima tijelo u formiranju identiteta pripovjedača?

Damasio tvrdi da je um oblikovan tijelom, a ako ne postoji tijelo, nikada nema ni uma. Jednako tako ako ne postoji granice, koja je specifičan uvjet preživljavanja, nema niti tijela, a bez tijela nema niti organizma. Tijelo je također *glavna pozornica za emocije* (Damasio, 2005: 279), a emocije djeluju i na tijelo i na mozak. Neimenjivi se kroz pripovijetku postavlja u različite tjelesne/materijalne granice. Možemo uvidjeti da se rijetko kada govori o istome tijelu u kojemu je pripovjedač postavljen, on po potrebi i bez naznačenoga razloga mijenja vlastiti oblik (od tijela bez jedne noge, bez uha, bez ruke, kugla, raspadajuće tijelo u posudi...).

4.1. Svijest i tijelo

Pitanje koje si možemo postaviti jest je li svijest ograničena tijelom ili je moguće istu svijest seliti iz tijela u tijelo? John Locke, u drugom izdanju *An Essay Concerning of Human Understanding* iz 1964. godine, uvodi pojam *osobnog identiteta.* Taj pojam suprotstavlja koncepciji nematerijalnosti duše, koju smo mogli vidjeti kod Platona, Aristotela i Descartea (2013: 29). Locke navodi kako se identitet osobe temelji na istoj svijesti, koja, prema njemu, ima središnju ulogu. Materijalnost supstance nije uvjet za jedinstvo; svijest ostaje neizmijenjena bez obzira na promijene koje se događaju na tijelu. *Sebstvo zadržava svoj identitet neovisno o tijelu u koje je smješteno* (Mijatović i Kiš, 2013: 31).

Ako uzmemo ovu Lockeovu tvrdnju točnom, tada možemo uzeti u obzir pretpostavku da u *Neimenjivome* postoji samo jedan pripovjedač, a samim time i jedna svijest i jedino sebstvo koje ostaje neizmijenjeno bez obzira u koji se materijalni oblik postavlja. Međutim, je li zaista kod pripovjedača problem u njegovoj vanjskoj neidentičnosti ili se ona samo podudara s neidentičnosti svijesti? Prividne karakterne promjene događaju se svaki put kada pripovjedač *uskače* u novo tijelo koje mu zadaju ili si ga sam zadaje. Možemo zaključiti da, promjenom svoga izgleda, pripovjedač bježi od svoje vlastite neautentičnosti.

Međutim, problem time nije riješen jer promjenom svojega izgleda ne dolazi do vlastite autentičnosti, već upravo suprotno. Nestalnost njegovog fizičkog izgleda događaju se ne samo kako bi pobjegao od vlastite neutentičnosti, već kako bi istu potvrdio. On se ne mijenja kako bi se uklopio u okolinu ili bio prihvaćen, on se ne mijenja kako bi spoznao sebe, on to čini kako bi se još više udaljio od onoga što jest, a samim time i od smisla. Gotovo da bi se moglo reći da je on ponosan na svoj nestalan karakter, nestalnu svijest koja korespondira s nestalnim oblicima u kojima nam se predstavlja: *Još bolje podarit si neko tijelo. Još bolje, pripisati si neki duh* (Beckett, 2012: 136).

Kada govorimo o identitetu bitno je spomenuti i pojam *stabilnosti.* Kako bi se stabilnost dokazala potrebno je stavljati se u različite kontekste jer: *upravo je promjena okvira ono što omogućuje prepoznatljivost karaktera i identiteta: tek premještanje kroz različite situacije omogućuje stvaranje kompresija i dubljih uvida u nečiji karakter; drugim riječima, promjena je ono što omogućuje stabilnost* (Mijatović i Kiš, 2013: 107). Možemo li ovime potvrditi da pripovjedač koristi upravo promjenu koja je nužna kako bi se dokazala autentičnost kao dokaz o vlastitoj neautentičnosti?

4.2. Tijelo i hendikep

Tijelo je prostor koji nam je zadan (Biti i Kiš, 2008: 25). Kao takav, on je naše obitavalište i njemu smo određeni u našem djelovanju. Tijelo kao prostor je već unaprijed određen genetskim i drugim značajkama koje nas čine jedinstvenima. Prema Biti i Marot Kiš tijelo je utočište identiteta i njime uspostavljamo naše *primarno ja* koje podliježe redefiniranju putem mnogih izvanjskih faktora. Tijelo služi za kretanje, svladavanje prepreka, a njegova je snaga ograničena iako se trudimo nadmašiti njegov rok trajanja (Biti i Kiš, 2008: 25).

Tijelo (ili bolje rečeno tijela) lika-pripovjedača (ili bolje rečeno likova-pripovjedača) u *Neimenjivom* također su zadana. Budući da su ta zadana tijela gotovo uvijek obilježena nekim hendikepom, smatram da je zanimljivo proučiti na koji način hendikep utječe na razvoj identiteta pripovjedača u pripovjetci i utječe li uopće.

Biti i Marot Kiš navode i da kada se dogodi da tijelo zataji shvatimo da je tijelo usko vezano uz ljudske vrijednosti. Invaliditet se prema međunarodnoj klasifikaciji smatra nedostatkom, to je stanje tijela i svijesti, a posljedica hendikepa je nemogućnost uklapanja u društvene norme (2008: 274). Pojedinci zbog oštećenja imaju velikih poteškoća u socijalnoj integraciji. Radi se o interakciji između invalidne osobe i raznih faktora okoline, ali i osobnih faktora (2008: 275). Osoba s hendikepom preuzima tuđa iskustva ne zbog toga što su njihova iskustva manje vrijedna, nego zbog toga što njihova iskustva ne dopiru do jezika upravo zbog njihove manjine radi koje su prisiljeni *živjeti u prijevodu* (Biti i Kiš, 2008: 276).

Hendikepirani se, ovisno o naravi hendikepa, mogu manje ili više parcijalno identificirati (2008: 276). Kod pripovjedača u *Neimenjivom* možemo govoriti o nemogućnosti uklapanja u društvene norme, ali njegovo uklapanje nije uvjetovano tjelesnim, već je predstavljeno kao nešto što mu je zadano, kao

što je zadano i samo tijelo. On neovisno o tijelu nema mogućnosti socijalnih interakcija jer on za ostale ne postoji, što je svakako zanimljivo budući da su hendikepi s kojima se on suočava svakako drugačiji od uobičajenog prizora na koji možemo naići, a neuobičajeno, sudeći prema vlastitim iskustvima, ne može ostati neopaženo. Dakle, njemu čak niti hendikep, koji mu je omogućio vizualnu posebnost, ne pomaže prilikom identifikacije i prepoznatljivosti kod ostalih.

Kako govore Marot Kiš i Bujan u članku *Tijelo, identitet i diskurs ideologije* značenjski odnosi pojma identiteta u tradiciji zapadne kulture grade se na opozicijama između duhovnog i tjelesnog, individualnog i kolektivnog, stalnog i promjenjivog, filozofskoj tradiciji dualizma, identitet čini skupina vrijednosti koje oblikuju određeni svjetonazor (2008: 110). *Tijelo je prvo utočište identiteta osobe: posredstvom tijela doživljavamo svijet koji nas okružuje, primamo i procesuiramo informacije iz okoline. Ne dovodeći u pitanje tjelesnim aparatom (perceptivnim sustavom) i umom posredovana znanja i spoznaje, skloni smo potiskivati svijest o tjelesnim osnovama funkcioniranja vlastita identifikacijskog obrasca prilagođavajući ga istovremeno (svjesno ili nesvjesno) kulturalnim okruženjem predstavljenim normama i zahtjevima* (Kiš i Bujan, 2008: 111).

Identitet se formira u dva smjera, od tijela prema okruženju ili od okruženja u kojem tijelo postoji prema tijelu. Za oba smjera važan je pojam ideologije koja nameće normu kojoj se identitet prilagođava pa je i tijelo samo velikim dijelom proizvod ideoloških praksi. Tradicija potiskuje ulogu tijela kao sredstva kojim se spoznaje identitet. Tijelom se primarno doživljava okolina i s njom se dolazi u interakciju pomoću osjeta i motoričkih sposobnosti pomoću čega se dolazi do vrijednosti i stavova koji pripadaju mentalnom pa i kulturnom aspektu identiteta iz čega se zaključuje da je kulturni identitet uvjetovan tjelesnim identitetom. *Uvijek imajući na umu ograničene dosege tijela i istovremeno u stalnim nastojanjima njihova prevladavanja (u čemu ključnu*

ulogu ima znanost s ciljevima poboljšanja performansi ljudskoga tijela, iznalaženja virtualnih ili stvarnih produžetaka i modifikatora njegova djelovanja i sl.) čovjek tretira tijelo kao stalno poprište pregovora, usklađivanja i nadmetanja, kako bi ga prilagodilo zahtjevima dominantne ideologije izražene kroz izravno ili neizravno promovirane vrijednosti određene kulture (Kiš i Bujan, 2008: 113).

Identitet ovisi o percepciji samoga sebe, a ta percepcija ovisi o fizičkim svojstvima tijela, tom analogijom, ako postoji problem u tijelu, postojat će i u identitetu, što je upravo slučaj kod Beckettovoga pripovjedača.

Tim problemima identiteta i tjelesnih oštećenja bave se *disability studies* pa osobe s takvim oštećenjima stavljaju u skupinu obilježenu drugošću uz koju se veže po Anićevoj definiciji nepotpunost čega, u ovom slučaju grubom primjenom na nepotpunost identiteta. Iako takva doslovna definicija nije pravedna i nije istinita kao takva, upućuje na postojanje problema identiteta u slučaju tjelesne disfunkcije. Tijelo Neimenjivog nikada nije potpuno, a što je ono nepotpunije to je nepotpuniji i labaviji njegov identitet.

Tijelo nije osnova samo za razumijevanje samoga sebe već i za razumijevanje kulturalne okoline u kojoj se subjekt/tijelo nalazi pa je tako velik dio društvenih (koje su i kulturalne) tabu tema povezan s tjelesnošću u čemu je najočitiji primjer vjerojatno seksualnost, a tome možemo pribrojiti i tjelesnu invalidnost koja je također uvjetno rečeno još uvijek tabu tema društva (*Također zna da sam ja, s obzirom na to da sam bez udova, tek dijelom muškarac koji to više nije*) (Beckett, 2012: 53).

4.2.1 Neimenjivi i hendikep

Pripovjedač u *Neimenjivom* jasno naglašava da je zainteresiran za svoje izvanjsko. Pažnju često skreće na vlastito tijelo kada ga gotovo uvijek opisuje kao hendikepirano: *Ali prošlo je vrijeme kad sam se mogao služiti štapom, sada*

se mogu jedino osloniti na svoje tijelo, na to tijelo koje nije sposobno ni za najmanji pokret i čije se oči, prema Basilu i njegovoj družini, više ne mogu zatvoriti kao što su to nekoć mogle, da bih se odmorio od gledanja i od nemogućnosti gledanja, ili da, naprosto, mogu zaspati, a ne mogu ni pogledati ustranu, spustiti pogled, podići ga do neba, iako oči stalno ostaju otvorene, već su zauvijek prisiljene, usredotočene i iskolačene, neprestano zuriti u kratak hodni ispred sebe, na kojemu se 99% vremena ništa ne događa (Beckett, 2012: 18).

Također, postepeno nas upoznaje sa svojim nedostacima, kako se pripovijetka primiče kraju tako on ima sve više i više nedostataka. Usudila bih se reći da gradira vlastiti hendikep: *Vidjevši da sam možda i dalje sumnjičav, Mahood mi je, kao usput, objavio da mi ne nedostaje samo jedna noga, nego i jedna ruka* (Beckett, 2012: 42).

On svoje tijelo dovodi do gotovo nemogućih hendikepa, on se doslovno raspada i za sobom ostavlja dijelove sebe, kao da se na taj način rješava i vlastitoga identiteta: *Ustvari, od velikog putnika kakav sam bio, u posljednje sam se vrijeme kretao na koljenima, potom verući se i kotrljajući, preostao mi je jedino trup (i to u lošem stanju), nad kojim je glava koju poznajemo, i to je dio moga tijela koji sam najbolje sagledao i zapamtio mu opis* (Beckett, 2012: 53), da bi na kraju došao do potpunog tjelesnog (i psihičkog) gubitka sebe: *Čak su me i ubili, rekavši mi da mi, s obzirom na to da to više ne mogu podnijeti, ne preostaje drugo nego da nestanem* (Beckett, 2012: 47).

Osim što možemo primijetiti da njegov hendikep gradira, isto tako možemo uočiti i da težina njegovog hendikepa varira ovisno o njegovom stupnju poimanja sebe. Može nam se učiniti kao da se bori sam sa sobom (ili drugima) Stupanj hendikepa je najveći kada je smisla najmanje, a samim time i kada je njegov identitet najupitniji. Osim toga, njegov nestalni identitet također možemo

nazvati hendikepom, dok je tjelesni hendikep zapravo samo popratna pojava – postupak kojim se dodatno naglašava odvajanje od samoga sebe.

Kako bi razumjeli tijelo kao instrument razumijevanja potrebno nam je upoznati se s bitnim osobinama tjelesnog što upravo i čini Zdravko Radman u svome članku *Vidjeti očima tijela*. Prvi zaključak koji nam iznosi Radman iz Merleau-Pontyjeve fenomenologije tjelesnosti jest da tijelo nije tek puki materijalni objekt (2002: 26). Prema Merleau-Pontyju tijelo je svojevrsna tvrđevina, instrument koji izražava kvalitete simboličkog i kulturnog (2002: 26). Tjelesnost osim tjelesnih osjetila uključuje i simboliku, a njegovo iskustvo obuhvaća i osjetilno i izgovoreno, odnosno, uzima u obzir i jezik kao sastavni dio tjelesnog iskustva. Prema tome riječi realiziraju značenja, a naše ih tijelo tada oblikuje u osjetilno iskustvo (2002: 27).

Prema tome, u *Neimenjivom* možemo govoriti i o govoru kao nekoj vrsti hendikepa koji je prisutan kod pripovijedača. Pripovjedač, u načinu govora manifestira realizirani oblik stanja koje se do tada samo naslućuje. Izgubljenost u prostoru između stvari, u kojemu je teško išta ili ikoga precizirati, pronaći mu mjesto, može se uzeti kao iskaz iščašenog identiteta koji je prekinuo relacije i deformirajući vlastiti kontekst i svoje mjesto unutar mreže njegovih označitelja.

Ovo iščašenje odnosi se na izgubljenost ne samo u potencijalnom prostoru u koji je postavljen (ili se postavlja), već se odnosi i na izgubljenost unutar samoga sebe (kojega sebe?).[9] Jezik, sa svim svojim normama i zakonitostima kao da podrugljivo stoji samo kako bi još više naglasio pripovjedačev *hendikep*, ali i hendikep same pripovijetke. Praznine koje

[9] Ovo iščašenje u vremenu i prostoru nailazimo i u *Isušenoj kalužu* (ne u onolikoj mjeri i toliko radikalno kao u *Neimenjivom,* ali praznine koje upućuju na izgubljenost unutar sebe samoga svakako su i u ovome romanu naznačene*: I kao što se u romanu nasumično izmjenjuju prostori u kojima junak proživljava svoje košmare, nasumično se izmjenjuju i likovi, događaji i susreti. Svi su oni naizgled labavo ulančani asocijativnim impulsima i memorijskim, nerijetko iz same i potpuno ogoljene ljudske nutrine iskovanim, lancima* (Tadić-Šokac, 2009: 110).

nalazimo u ovom, kako često kažu, *kao u dahu ispisanom solilokviju,* popunjavaju našu sliku o pripovjedačevom *prazom* identitetu.

4.3. Tijelo u odnosu na druge

Odnos prema tijelu ovisi o širem socijalnom kontekstu. Tijelom percipiramo okolinu i primamo povratne informacije iz okoline čime nam se potvrđuje važnost tijela u uklopljenosti u okolinu, tijela smo tako najviše svjesni u interakciji s okolinom pa Marot Kiš i Bujan zaključuju da je tijelo podjednako društvena koliko i individualna imovina. Također prenose podjelu Raymonda W. Gibbsa koja se temelji na tri temeljna iskustva prema kojima osoba doživljava tijelo: iskustvo uključenosti/angažiranosti uključuje osjet vitalnosti i aktivnosti tijela, iskustvo tjelesnosti podrazumijeva osjet tijela kao instrumenta i osjet tijela kao objekta, a iskustvo interpersonalnih značenja obuhvaća osjet tijela kao pojavnosti i kao izraza sebe.

Prvo iskustvo ostvaruje se kad je osoba uključena u neku aktivnost okoline, drugo kad se tijelo koristi kao instrument za postizanje nekog cilja, a do trećeg iskustva dolazi kod tjelesnih ograničenja, bolesti tijela (2008: 116).

Već sam u nekoliko navrata istaknula koliko je važna okolina za poimanje tijela, ali i poimanja svijesti i identiteta pa stoga smatram da u sljedećem poglavlju treba proučiti upravo potvrđivanje pripovjedačevog identiteta kroz su-odnose.

5. Su-odnosi

To je omiljen Mahoodov postupak, dovoditi navodno nezavisne svjedoke, koji bi trebali potvrditi moju povijesnu opstojanost (Beckett, 2012: 42).

Damasio svijest razmatra na temelju organizma i objekta, odnosno na temelju njihovih odnosa. Time dolazi do spoznaje da su organizam i objekt povezani na način da je organizam uključen u odnos s objektom koji kasnije stvara promjene u organizmu (2005: 135).

Tumačenje pojma identiteta ili teorije identiteta te srodnih pojmova jastva, sebstva i osobnosti često su obilježena dualističkim pristupom: identitet se veže uz pojmove razlike i istovjetnosti, odnosno proučava se u okvirima binarnih opozicija koje generiraju kontekst različitosti (pojedinac – društvo, tijelo – um, unutrašnje – vanjsko i tako dalje) (Mijatović i Kiš, 2013: 101).

Van Dijk smatra da je identitet osobni i društveni konstrukt te ga smješta u okvire društvene interakcije, što bi značilo da ono kako nas drugi vide i doživljavaju, određuju ili se odnose prema nama, bitno za naše poimanje sebe. Autori knjige *Personifik(a)cije* zaključuju kako je u tom smislu identitet neka vrsta povratne informacije. Povratnih informacija u slučaju Neimenjivoga nema. One ne postoje.

5.1. Su-odnosi i Neimenjivi

U pripovijetci ne možemo saznati na koji način drugi doživljavaju i vide Neimenjivog, niti na koji način se odnose prema njemu. Pitanje je možemo li uopće govoriti o drugima budući da ne možemo biti sigurni tko su ti drugi i postoje li oni uopće ili su samo projekcija u pripovjedačevoj glavi. Pripovjedač često naglašava da je on sam, da nema nikoga osim njega, ali jednako tako često, gotovo jednako često kao i prvo, naglašava i da on zapravo nije sam, da su oko njega i drugi, da bi opet, nedugo nakon te izjave, postojanje drugih osporio te nas uvjeravao da je oduvijek bio sam: *Neću biti sam, prvo vrijeme. Naravno*

da to jesam. Sam. (Beckett, 2012: 6); *Samo sam ja ovdje, nikada nije bilo nikoga osim mene* (Beckett, 2012: 152).

Međutim, kada drugi, iako možda samo prividno, i postoje te kada je u mogućnosti stupiti u su-odnose te na taj način potvrditi svoje postojanje ili nekakvu reakciju, to se ipak ne događa jer ostaje nezamijećen[10]. Njegova nesigurnost u postojanje drugoga ide toliko daleko da mu je čak teško odrediti položaj te, samo uvjetno rečeno, osobe.

Jednako tako i Agamben ističe kako je tuđe priznanje ono za čime ljudsko biće žudi: *čovjek se kao osoba može ostvariti jedino tuđim priznanjem* (Mijatović i Kiš, 2013: 102). Čovjek koji se bori za to da bude prihvaćen u društvu, zapravo se bori za svoju osobnost, što ne bismo mogli tvrditi za pripovjedača u Neimenjivom. Jer u kreiranju identiteta se uvijek su-djeluje, i taj prostor bezgranične umreženosti nam govori kako u pitanju nije *nikada identitet, uvijek identifikacije* (Nancy, 2003: 108). Potencijali identiteta se dakle realiziraju ovisno o mreži odnosa, o tome s čime će se ući u odnos su-dioništva.

Budući da ne postoji su-odnos koji bi mogao potvrditi njegovo postojanje, možemo, u nedostatku boljeg, nas kao čitatelje smatrati su-dionikom u kreiranju i potvrđivanju njegovoga identiteta. Međutim vrhunac nemogućnosti (ne)ulaženja u su-odnose događa se pred kraj pripovijetke kada se pripovjedač (barem naizgled) obraća nama čitateljima (njegove) pripovijetke: *(...) nikada nikoga nije bilo ovdje, nikoga osim vas, uvijek ste bili jedino vi, govoreći si o sebi, ponestaje daha, to je gotovo kraj, dah se prekida, to je kraj, nije kraj (...)* (Beckett, 2012: 143). Iz ove rečenice možemo zaključiti da Neimenjivi ide toliko daleku u odbacivanju vlastitoga sebe da se poništava u potpunosti i kao

[10] Primjećuje ga jedino Madelaine, ali budući da ga jedino ona primjećuje te nema drugih svjedoka koji bi mogli potvrditi njegovo postojanje, možemo se zapitati je li njezino primjećivanje njega zapravo projekcija njega u njezinoj glavi, ali isto tako možemo promotriti i shvaćanje da je njezino primjećivanje njega projekcija u njegovoj glavi.

lik u pripovijetki i kao pripovjedač te nas ostavlja same u tekstu koji tim činom postaje samo naš. Pripovjedač još jednom izlazi iz uloge te ovoga puta ulogu pripovjedača prepušta nama čitateljima. Na taj se način pokazao kao vješti manipulator koji je sposoban vlastitom šizofrenijom poput zarazne bolesti zaraziti nas čitatelje.

5.2 Su-odnosi i Arsen u Isušenoj kaljuži

Biti stranac nije tek otići izvan (hors) da se ne bude ovdje (là) – otići u šir, razmišljao je Arsen, već on sam sebi mora postati stranac – biti ovdje izvan sebe, biti Horla; dići se u vis (Mijatović i Kiš, 2013: 209).

Isušena kaljuža započinje prvim dijelom romana *Na dnu* u kojemu je prisutan pripovjedač u trećem licu. Pripovjedač uvodi u djelo lik Arsena Toplaka koji se u ovome dijelu, za razliku od *Neimenjivog* koji to nikada ne čini, bori za svoju individualnost kroz prevrednovanje društvenih vrijednosti. U ovome dijelu romana, zaključuju autori *Personifik(a)cija,* Arsen žrtvuje svoju autentičnu osobnost nauštrb neke lažne, ali društveno prihvatljive osobnosti te tako od *istinskog Ja* dolazi do *krivotvorenog Ja* (2013: 210). Međutim, Arsen niti ne pokušava povratiti svoje *istinsko Ja* kako bi se osvetio društvu, budući da mu tuberkuloza pluća (koju možemo promatrati kao hendikep) ne dopušta integriranje u zajednicu, već razmišlja o tome da, kao što je društvo odbacilo njega, on odbaci iz sebe društvo.

Međutim, pravo pitanje koje si Arsen postavlja jest *kako ispljunuti sebe iz sebe* (Mijatović i Kiš, 2013: 210) jer prava smetnja za njega samoga nije društvo, *razorni bacil* postaje on samome sebi, a to shvaća u druga dva dijela romana *Isušene kaljuže, U šir* i *U vis* kada dolazi do prevrata u kojem Arsen

više ne teži čišćenju od društva, već teži čišćenju od sebe samoga. Sukladno tome, ova su dva dijela, za razliku od prvoga, ispripovijedana u prvome licu.

Arsen je spreman uputiti se u tuđinu, a u *Personifik(a)cijama* se taj odlazak u tuđinu interpretira kao Arsenovu težnju da prepozna tuđinu u samome sebi (2013: 212): *I najposlije poželim otići i iz dotičnog društva i izaći iz sebe* (Kamov, 2000: 300). Međutim, to ga vodi do još teže lekcije: *ne otuđuje se Ja samo od drugih; ako se u konačnici ne otuđi od sama sebe, samom sebi postaje drugi* (Mijatović i Kiš, 2013: 212).

6. Paradoks glumca

(...) to mora da je publika, gle, ima i publike, to je predstava (...) (Beckett, 2012: 124).

Diderot u svojoj čuvenoj raspravi *Paradoxe sur le comédien* glumca zamišlja kao biće bez ikakvoga svojstva, glumac je onaj koji konstantno mijenja osobine i osjećaje, ali se pritom ne zadržava u tim oblicima, niti se veže za niti jedan osjećaj. Glumac, po riječima Diderota, *vlada sobom* (2013: 217) te upravo zbog toga uspijeva vladati drugima, tj. svojom publikom.

Diderotov paradoks glumaca možemo uočiti i kod *Neimenjivog* i u *Isušenoj kaljuži* – pripovjedača možemo shvatiti kao lika koji je lišen svih vlastitih svojstava (zbog toga se propitujemo postoji li njihov identitet), oni mijenjaju svoje osobine, izlazi iz jedne uloge kako bi mogao započeti drugu, ali niti jednu ulogu u koju se upuštaju ne mogu shvatiti njihovom prvotnom – oni nema odnosa niti stava prema odigranim ulogama, za niti jednu se ne vežu, u niti jednu se ne daje u potpunosti i do kraja.

Pripovjedač postaje vlastitim redateljem, on postaje pisac vlastite pripovijetke/romana – zadaje si oblike, likove, svijesti i identitete, a samim time što uspijeva upravljati samim sobom, on uspijeva upravljati i nama gledateljima/čitateljima ove predstave: *(...)pojavit će se, počet će, ili je to redatelj, daje naputke, svoje posljednje naputke, zavjesa će se dići, to je predstava, čekati predstavu (...)* (Beckett, 2012: 124,125).

U novijem tumačenju *Paradoksa*, za glumca se smatra da polazi od ničega (Carvalho 2009). *Ništa, nedostatak, nula, lišenost, oni su pretpostavka za Sve* (Carvalho u Mijatović i Kiš, 2013: 218). Onaj koji je sposoban sve oponašati lišen je vlastita oblika, on je u potpunosti neodređen – kako bi u tome uspio, glumac se mora lišiti svojega Ja – tek tada se on u potpunosti posjeduje. Glumac postaje samom sebi drugi kako bi se mogao pretvoriti u drugoga[11]. *Glumac nije tek onaj koji je sposoban biti nešto drugo, već onaj tko je sposoban da ne bude on sam (...) On može biti sva lica zato što sâm nema lice* (Mijatović i Kiš, 2013: 220).

Glumac zbog toga što je nitko, može biti netko. Upravo zbog toga pripovjedači u *Neimenjivom* i *Isušenoj kalježi* teže besmislu i otuđenju od samih sebe – oni teže ničemu jer je to jedini način da u ovome svijetu postanu sve.

Glumac je identitet u kojem nijedan identitet ne opstaje (Mijatovići Kiš, 2013: 221). Pripovjedač u *Neimenjivom* gradi identitete koje predstavlja kao svoje da bi ih kasnije poništio, ponovno se vratio na polazišnu točku u kojoj prvo postaje nitko kako bi mogao izgraditi novi identitet, odnosno kako bi mogao postati novi lik. On ne samo da poništava samoga sebe, sebe pretvara u ništa kako bi mogao biti netko drugi, već on poništava i lik koji si zadaje tvoreći i od njega ništa, on dvostruko teži ničemu kako bi došao do krajnjega cilja.

[11] Carvalho to naziva *dépossession possessive.*

Glumac raščlanjuje svoje Ja, on svoje Ja također prepoznaje kao ulogu – za njega ne postoji razlika između *biti Ja* i *biti netko drugi: Ponekad si kažem ti, ako ja govorim* (Beckett, 2012: 31). Upravo zbog toga u *Neimenjivom* dolazi do problema s upotrebom zamjenica, o čemu će biti govora u sljedećim poglavljima rada.

Diderot u *Paradoksu* zaključuje: *Rečeno je da glumci nemaju nikakva karaktera jer glumeći sve karaktere gube onaj koji im je priroda dala i da postaju isto tako lažni kao što liječnik, kirurg i mesar postaju okrutni. Mislim da se tu zamijenio uzrok i posljedica i da su oni samo zato sposobni da glume sve karaktere jer ih uopće ne posjeduju* (Diderot u Mijatović i Kiš, 2013: 224). Lacoue-Labarthe, za razliku od Diderota, smatra da se glumac lišava osjećajnosti ne zato kako bi postao ništa da bi postao sve (desubjektivacija), već upravo suprotno – kako bi postao sve da može biti ništa (resubjektivacija).

Neimenjivi i Arsen su dakle sposobni glumiti sve karaktere jer ih oni sami ne posjeduju (kod *Neimenjivog* možemo uočiti nepostojanje karaktera i kod onih u koje se pretvara). Neimenjivi najprije postaje ništa kako bi mogao biti svi, zatim postaje svi kako bi mogao biti ništa, a na kraju se možemo zapitati možemo li onda reći da on postaje ništa kako bi mogao biti ništa? A što je za Beckettovog pripovjedača ništa? Ništa je za njega prostor tišine, prostor kada odstupa s pozornice, kada prestaje govoriti: *(...) jedino bih želio ušutjeti. Ali ne kao što sam maloprije učinio, da bih bolje čuo. Nego smireno, kao pobjednik, bez primisli. To bi bio pravi život, život napokon* (Beckett, 2012: 30). Tek kada skine sve maske, kada postigne tišinu on može pronaći svoj identitet. On dakle postaje ništa kako bi mogao biti *ja: (...) govorit ću o sebi kad više ne budem govorio* (Beckett, 2012: 139).

7. Ipse i idem

Paul Ricoeur u svojoj knjizi *Soi-même comme un autre* iz 1990. godine govori o dva aspekta identiteta – *idem* (Što sam?) i *ipse* (Tko sam?). Uspoređuje semantičku samo-referenciju (istost osobe) i pragmatičko samo-označavanje (sebstvo osobe). Kroz semantičku percepciju individua se potvrđuje kroz pripadnost određenome skupu i govori o istosti osobe (2013: 213), dok se u kontekstu pragmatičke koncepcije govori o sebstvu osobe (2013: 213): *Identitet je vezan uz upotrebu zamjenice Ja što je Ricoeuru dokaz oblika sebstva koji ne može biti primjenjiv na bilo koga i svakoga* (Venema u Mijatović i Kiš, 2013: 213).

Idem identitet označava kao nešto stalno i neprekidno; *idem je nešto što se mijenjalo ostajući isto* (Mijatović i Kiš, 2013: 213). *Idem* se odnosi na ono što je zajedničko ostalima, a *ipse* kategorija podrazumijeva ono što je posebno, tj. ono po čemu se netko razlikuje od drugoga. Ricoeur smatra da u književnosti dolazi do brisanja *idem*-aspekta identiteta nauštrb *ipse*-aspekta osobe (2013: 214) – kada se izbriše *idem* od njega ostaje samo *ipse*. Prema Ricoeuru, kada dođe do odvajanja sebstva od istosti tada to možemo nazivati *ipse* (2013: 214). (...) *ipse tako podrazumijeva mogućnost da se ostane sobom, a da se ne ostane isti (...)* (Mijatović i Kiš, 2013: 214).

7.1. Ipse i idem u Neimenjivom i Isušenoj kaljuži

Sada, kada su pojmovi *ipse* i *idem* definirani, možemo pokušati razaznati na koji se način oni oblikuju u književnosti, točnije u *Neimenjivome* Samuela Becketta i *Isušenoj kaljuži* Janka Polića Kamova.

7.1.1. *Idem* i *ipse* kod pripovjedača u *Isušenoj kaljuži*

Autori *Personifik(a)cija tvrde kako se u* Isušenoj kaljuži problematika *idem* i *ipse* kakvu nam Ricoeur donosi samo donekle razvija (2013: 215): *Za Arsena idem-aspekt njegove osobnosti vuče na dno, stoga on odlazi u šir ne bi li prokazao slučajnost, promjenjivost, a onda i gipkost, društvenih odrednica identiteta* (Mijatović i Kiš, 2013: 215). U okviru društvenih odrednica identiteta ne možemo govoriti o pravome Ja, već, kako navode autori, samo lice pojedinca (2013:215). Upravo zbog toga, kako bi se izborio za svoje *ipse*, odnosno za svoje pravo Ja, Arsen napušta svoj *idem*-aspekt osobnosti te odlazi *u šir.*

Međutim, ni tamo ne pronalazi svoje pravo Ja, budući da je njegov *ipse*-aspekt i u promijenjenim okolnostima uvjetovan *idem*-aspektom (2013: 215). Arsen je, kako i sam kaže, *ono, što ne ću da budem. Jedamput sam bio ono, što sam htio biti i što su bili drugi i što ja nisam bio; onda ono, što sam htio da budem, što nisu drugi htjeli da budem i što sam uistinu bio; ali sada sam ono, što ne ću da budem, što nisam i što neće nitko da budem...* (Kamov, 2000: 257). Drugim riječima, on ne uspijeva doći do pravoga Ja odbacivanjem svojega *idem*-aspekta osobnosti, on uzaludno odlazi *u šir* odričući se svojega rodnoga kraja, navika, života (što predstavlja *idem*) (2013: 215). Uzaludno se ograđuje od u koju ga uvlače drugi (2013: 215), kada mu ostaje *ipse*, odnosno njegov karakter i temperament – *iluzija u koju uvlačimo sami sebe* (Mijatović i Kiš, 2013: 215).

Možemo zaključiti da Ja možemo pridobiti ne samo odbacivanjem *idem*-aspekta, već puno važnije, odbacivanjem *ipse*, odbacivanjem vlastitoga temperamenta i karaktera. Uvidjevši to i sam, Arsen odustaje od odbacivanja *idem* kao što to radi u prvome dijelu romana. Možemo reći da je upravo zbog pokušaja sačuvanja svojega *ipse* prvi dio romana ispripovijedan u trećemu licu.

Oslovljavanje u trećem licu označava potpunu stopljenost s okolinom, a nasuprot toga je samooslovljavanje u prvome licu koje stoji kao dokaz da se

čovjek želi izdvojiti od svoje okoline, da se istakne kao posebna individua, započne svoje postojanje. Tako se pojedinac prepoznaje *prema* okolini, a ne više *u* okolini. Međutim, potpuno prepoznavanje i ostvarenje suštinskog Ja nikada u potpunosti nije moguće, što dovodi do frustracije (2013: 115). Kako bi se izdvojio iz okoline, kako bi mogao odrediti se svog *ipse,* Arsen se najprije mora staviti u poziciju iz koje je to moguće. Zbog toga on iz pripovijedanja u trećemu licu prelazi u pripovijedanje u prvome licu. Pripovijedanje u prvome licu podrazumijeva zamjenicu Ja, koja je ključna za ono čemu on teži – odvajanju od svojega *ipse*-aspekta osobnosti. Tek sada, kada je promijenio lice pripovijedanja u prvo, Arsen može koristiti zamjenicu ja te ju *iskoristiti* kako bi došao do svojega pravoga Ja.

7.1.2. *Idem* i *ipse* kod pripovjedača u *Neimenjivom*

Kod Beckettovog *Neimenjivog* put je bio jednostavniji. Njegovo pripovijedanje od samoga početka odvija se u prvome licu, on ulazi u pripovijetku bez svojega *idem*-aspekta osobnosti. On nema svoj rodni kraj, svoj krug, navike, odgoj, on nema svoj život od samoga početka pripovijetke. Stoga, on se nije morao niti truditi odvajati se od svojega *idem*-aspekta. Međutim, mogao je pokušati stvoriti ga, ali Neimenjivi nije niti to učinio.

Što se tiče njegovoga *ipse*-aspekta osobnosti, teško je govoriti o njemu budući da ne postoje drugi s kojima u usporedbi mogao biti različit i poseban. Neimenjivi svoje različite aspekte *ipse* gradi samo kako bi ih mogao uništiti kontradikcijom te samo podcrtati težnju za ništavilom i besmislenošću. U 19. stoljeću se javlja motiv dvojnika – čovjek je podvojen, ali niti jedna njegova osobnost ne može potvrditi prvotnost pred ostalim. Grossman tu praksu *izlaska iz sebe* (2013: 216) prepisuje i Beckettu te je naziva *dezidentitet.* Dezidentifikacijom ne odbacuju se više samo aspekti *idem*-osobnosti, već i

aspekti *ipse* (posebnost, jedinstvenost, narcizam...) *Ništavilo i besmislenost (meaninglessness) nisu stanja, već cilj koji likovi Beckettovih djela žele postići* (Mijatović i Kiš, 2013: 216).

7.2. Problem zamjenice Ja

Autora *Personifik(a)cija* dovode nas do koncepcije osobnih zamjenica lingvista Émilea Benvenistea. Prema koncepciji osobnih zamjenica, tek čin iskazivanja subjekta može govornika identificirati kao subjekt. Zamjenica za razliku od imena nema konstantni predmet na koji se referira. Razlika između imena i zamjenice je i u tome što zamjenica značenje poprima iz konkretne situacije iskazivanja, odnosno u diskurzu. Značenje zamjenice Ja proizlazi iz odnosa Ja (istanca diskurza) i govornika (referentna instanca). Benveniste smatra da Ja (istanca diskurza) ne posjeduje značenje, ona je značenjski prazna. Ona poprima značenje u trenutku kada postane aktualizirana govornikom. Jednako tako je i identitet govornika prazan sve do trenutka dok ne upotrijebi zamjenicu Ja te time znak pretvori u diskurz[12]. Zamjenica je značenjski prazan izraz, a o tom praznom mjestu ovisi i identitet govornika (2013: 225).

Govornik, pretvarajući znak u izraz, odnosno diskurz, prelazi iz semiotičkog u semantičko polje (2013: 225). Jezik se tim činom kod govornika prisvaja kao anonimna struktura: *Govornik se istodobno depersonalizira, desubjektivira kao psihosomatska osoba i personalizira i subjektivira postajući stvarnost diskurza* (Mijatović i Kiš, 2013: 225). Gérard Desson, suvremeni tumač Benvenistea navodi da je ja lingvistička instanca koja omogućuje refleksivnu instancu svijesti (2013: 225).

[12] Govornik prelazi iz semiotičkog u semantičko značenje.

Benveniste, kako navode autori *Personifik(a)cija* nudi dvije definicije zamjenice ja:

1. *Ja označava osobu (la personne) koja iskazuje (qui énonce) sadašnju istancu diskurza koja sadrži Ja.*

2. *Ja je individua (l'individu) koja iskazuje instancu diskurza koja sadrži lingvističku istancu Ja* (Benveniste u Mijatović i Kiš, 2013: 225).

Prvoj definiciji potrebno je proširivanje na drugu. Prva je definicija vezana uz osobu koja tu zamjenicu izgovara, na koju se promatra kao samostalnu, izvan iskazivanja, a značenje zamjenice, ono gramatičko, proizlazi iz konkretnog lica koje je već postojeće (2013: 225). Međutim, kako navodi Benveniste, za značenje Ja važnije je njezino upućivanje na instancu diskurza, a manje je važno što ona upućuje na samoga govornika (2013: 226). Deiktici upućuju na iskazivanje, a ne na stvarnost i objektivnost. Upravo zbog toga, nužno je prvu definiciju zamjenice Ja proširiti drugom, gore navedenom, definicijom.

U drugoj definiciji vidimo da se osoba zamjenjuje za individuu, a osim toga, dodatno je podcrtana lingvistička kategorija kojom se određuje Ja. Drugim riječima: *Individuum nema/nije lice (la personne) dok na sebe ne navuče masku lingvističke instance Ja, individuum postoji samo u trenutku izgovaranja Ja koje se „(...) istodobno odnosi na bilo koji individuum (à n'importe quel individu), ali ga identificira u njegovoj pojedinačnosti“ (Benveniste 1958: 261)* (Mijatović i Kiš, 2013: 226).

Iz toga možemo zaključiti da zamjenica ja s jedne strane omogućuje postojanje Ja, dok s druge strane ona postojanje Ja onemogućuje te time postaje, prema riječima autora *Personifik(a)cija,* elipsa iskaza *Ja nisam ja*. Dakle, zamjenicu ja mogu koristiti svi upravo zato što je nitko ne posjeduje, što nas

može podsjetiti na Diderotov paradoks glumca, tj. na glumca koji može postati svatko samo zbog toga što nema vlastiti karakter, nema vlastito ja (2013: 226). *Izricanjem zamjenice govornik istodobno postaje 'n'importe qui' i određeni jedan: bilo koji kao jedan i jedan kao bilo koji* (Mijatović i Kiš, 2013: 226).

7. 2. 1. Problem zamjenice Ja u *Isušenoj kalježi*

U dijelu u kojem Arsen preuzima ulogu pripovjedača u prvome licu, on se, kako je u prethodnom ulomku već zaključeno, postupno odriče *ipse* (2013: 215).

Uzmimo za primijer rečenicu kojom završava *Isušena kaljuža: Jer ja – nisam ja!* (Kamov, 2000: 317) Autori *Personifik(a)cija* pitaju se što znači reći *Ja nisam ja* (2013: 216). Arsen *Na dnu*, kao što je već u prethodnom poglavlju naglašeno, svoje *pravo Ja* napušta nauštrb društvenih uloga koje preuzima, a koje mu za uzvrat pružaju niz *lažnih Ja.* Međutim, Arsen *U širu* shvaća da su *ipse*, to *pravo Ja*, samo jedno od uloga *idem* (2013: 216). U težnji da se domogne Ja, on si postavlja pitanje: *Može li biti Ja koje ne preuzima društvene uloge (...)* (Mijatović i Kiš, 2013: 216).

Jedna od maski društvenih uloga koju je potrebno odbaciti jest i individualnost – *ipsa*. Ako to sagledamo na ovaj način, tada, kako zaključuju autori *Personifik(a)cija, Ja nisam ja* znači da se Arsen oslobodio društvenih uloga, pa tako i individualnosti (2013: 216). Dakle, kako bi bilo Ja, potrebno je odbaciti *pravo Ja*[13].

[13] Arsenova jedina prepreka u potpunom napuštanjem svojega Ja je književnost u kojoj jedinoj pronalazi sebe. Kako bi mogao postići vlastiti cilj otuđivanja od samoga sebe on mora napustiti književnost što i čini u dijelu *U vis.* Odricanjem *literature* on gubi jedinu točku u kojoj je uspio uspostaviti bliskost sa samim sobom. *Literatura* tako postaje točka gubljenja sebe – *prostor u kojem se sebi postaje drugim* (Mijatović i Kiš, 2013: 212) jer: *I literatura je ropstvo* (Kamov, 2000: 301).

7.2.2 Problem zamjenice Ja u *Neimenjivom*

Vratimo li se na Diderotovog glumca, možemo konstatirati da je glumac onaj koji nije Ja, a tek onda onaj koji je drugi (2013: 228). Glumac mora reći *Ja nisam ja*, kako bi mogao reći *Ja sam drugi* (2013: 228). Upravo to čini pripovjedač u *Neimenjivom* kada kaže: *To nisam ja, ja sam on (...)* (Beckett, 2012: 151). Kod Becketta nemamo izjavu *Ja nisam ja*, već se Ja zamjenjuje zamjenicom To. *Ja nije ono što preostaje kad se prestane biti drugo, kad se izvuče iz svih uloga (idem), već ono što preostaje kad prestane biti Ja (ipse)* (Mijatović i Kiš, 2013: 228). Kod *Neimenjivog* zamjenica To upućuje da se pripovjedač dodatno depersonalizirao, on se ne doživljava kao subjekt, on je samome sebi objekt. On nije osoba, on je poput stvari za koju koristimo zamjenicu To. On je prestao biti Ja (*ipse*), ali mu od toga nije preostalo Ja, već To – puki objekt – čime dodatno naglašava svoju besmislenost.

Osim toga, zanimljiva je i rečenica koja slijedi: *Ja sam on.* Bez obzira na prigovore koje Benvenisteu upućuje Roberto Esposito, zanimljivo je promotriti i na koji način Benveniste tretira zamjenicu On. Postoji pretpostavka da postoji razlika s jedne strane zamjenica Ja i Ti, koje su osobne, naprema zamjenici On koja je neosobna te otvara mogućnost ne-osobne osobe ili ne-osobe (treće lice) (2013: 226). Esposito smatra da se zamjenica On *odnosi na nešto ,ili čak nekog, ali nekoga tko nije prepoznatljiv kao ta osoba* (Esposito u Mijatović i Kiš, 2013: 226). Dakle, prema njemu, ona se može odnositi i na svakoga, ali i na bilo koga: *Može se reći da je smještena točno na točki presjeka između nikoga i bilo koga: ili uopće nije osoba, ili je svaka osoba. U stvarnosti je oboje* (Esposito u Mijatović i Kiš, 2013: 223).

Iako se Espositov prigovor ne može u potpunosti prihvatiti jer je impersonalnost sadržana kako kod zamjenice On, tako i kod zamjenice Ja, nije na odmet da rečenicu *Ja sam on* sagledam kroz taj kontekst. Prema tome,

pripovjedač u *Neimenjivom* je kontradikcija, a kontradikcija i poništavanje prethodno izrečene tvrdnje je upravo ono što se provlači kroz čitavu pripovijest. Lik-pripovjedač ide toliko daleko u podcrtavanju svoje besmislenosti i nemogućnosti postojanja – on je istovremeno Netko ili bolje rečeno Nešto (nedefiniran) i on je Ništa (nemoguć). On je besmislen: *Ili besmislom me uvjeravati da bivam, besmisao je da to ne mogu* (Beckett, 2012: 78).

8. Zaključak

***Drago nerazumijevanje, samo tebi ću morati zahvaliti da postojim ja, na kraju* (Beckett, 2012: 50).**

Promišljanje sve brojnijih teorijskih cirkulacija oko problematike identiteta razapinje se unutar sukoba između bivanja i stvaranja; identiteta i identifikacije, esencijalizma i antiesencijalizma, zgrušavajući se u *neimenjivom* prostoru između svojih krajnosti.

Pitajući se kome treba identitet, u istoimenom eseju iz 1996. godine, Stuart Hall objašnjava kako se prava bit stvarnih identiteta nalazi u problematici povezanoj s upotrebom resursa povijesti, jezika i kulture u procesu postajanja, prije nego li bivanja. Stvar od interesa tada nije samo tko smo ili odakle dolazimo, nego što bismo mogli postati. Pitanje je to potencijalnosti čija realizacija ovisi o uronjenosti u diskurzivnu mrežu reprezentacija i relacija, nužno i neizbježno relacijskih reprezentacija koje se komešaju među sobom, premještaju konstelacije konotacija (15: 1996).

Upravo si to pitanje postavljaju Arsen i Neimenjivi – i dok se rješavaju onoga tko su, postavljaju si potencijal za ono što bi mogli postati. Svoju nestalnost podcrtavaju kroz vlastitu svijest, neimenovnje, govor, (ne)odnose, hendikepe bježeći tako od *ipse,* a sve s ciljem da praznine koje se očituju u

njihovim praznim mjestima, koja upravo i spajaju ova dva kronološki udaljena romana, učine svojom prednosti, a ne manom. Praznine tako pretvaraju u mjesta lišena svake mogućnosti da posjeduju Ja, upravo kako bi napravili mjesta za Ja. Oni teže još većoj praznini,bježe u besmisao, s ciljem da u potpunosti postanu Nitko kako bi mogli postati sve.

No, što je s nama čitateljima? Budući da postojimo samo mi (jer *(...) nikada nikoga nije bilo ovdje, nikoga osim vas* (Beckett, 2012: 142), znači li to da se i mi moramo prepustiti besmislu i skinuti vlastite maske, napustiti vlastite identitete kako bismo mogli preuzeti sve one napisane? Jer - *(...) netko postoji, netko tko vam govori, o vama, o sebi, potom netko drugi, pa treći, onda ponovno drugi, zatim sva tri istodobno, navodim te brojeve kao naznaku, svi vam govore istodobno, o vama, o njemu, ja trebam jedino slušati (...)* (Beckett, 2012: 141) Postajemo li i mi, slušajući, odnosno čitajući ova dva djela, *neimenjivi* kako bismo napokon došli od *isušene kaljuže*?

9. Literatura

Izvori:

1. Beckett, Samuell. *Neimenjivi*. (prev. Gordana V. Popović) Šareni dućan. Koprivnica, 2012.
2. Polić Kamov, Janko. *Isušena kaljuža.* 2000.

   URL http://pasivniprihod.blog.com/files/2014/05/Janko-Polic-Kamov-Isusena-kaljuza.pdf

Literatura:

1. Anić, Vladimir. *Hrvatski enciklopedijski rječnik.* Novi Liber. Zagreb, 2002.
2. Biti, Marina i Marot Kiš. *Poetika uma*. Hrvatska sveučilišna naknada. Izdavački centar Rijeka. Zagreb, 2008.
3. Damasio, Antonio. *Osjećaj zbivanja.* Algoritam. Zagreb, 2005.
4. Hall, Stuart. „Who Needs Identity" u Hall, Stuart i du Gay, Paul *Questions of Cultural Identity*, str. 1-17. London, 1996.
5. Hesse, Hermann. *Igra Staklenim perlama.* (prev. Vera Čičin-Šain) Sveučilišna naklada Liber. Zagreb, 1979.
6. Mijatović, A. i Marot Kiš. D. *Personifik(a)cije: Književni subjekt i politika impersonalnosti.* Facultas. Rijeka, 2013.
7. Peričić, Denis. „Sadistički nedopadljiv tekst" u *Neimenjivi.* str. 169-173.
8. Radman, Zdravko. „Vidjeti očima tijela" u *Filozofska istraživanja*, str. 25-35. Zagreb, 2002.

Elektronički izvori

1. Brlek,Tomislav. „Ako je literatura – (pot)pisano usušivanje kaljuže identiteta" u *Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol.30 No.1.*, str. 151-166. Zagreb, 2004.
URL http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=109676 preuzeto srpanj 2015.

2. Ibrulj, Nijaz. „Usklađivanje identiteta: Istraživanje o logici i semantici nepreciznog svijeta“ u *Prolegomena: časopis za filozofiju, Vol.4. No.1.*, str. 29-48. Sarajevo, 2005.

URL http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=164 preuzeto: svibanj 2015.

3. Krstić, Predrag. „Zajedničko polje identiteta i razlike: spekulativna i socijalna teorija“ u *Filozofska istraživanja, Vol.32. No.1.* str. 3-18. Beograd, 2010.
URL http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=124988 preuzeto svibanj 2015.

4. Marot Kiš, Danijela. „Kontingentnost identiteta“ u *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja, Vol.26.No.1*. str. 177-181. Zagreb, 2014.
URL http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=184460 preuzeto svibanj 2015.

5. Marot Kiš, D. i Bujan I. „Tijelo identitet i diskuz ideologije“ u *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja, Vol.20.No.2*. str. 109- 123, Rijeka, 2008.
URL http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=52438 preuzeto svibanj 2015.

6. Nancy, Jean Luc. „Razdjelovljena zajednica“ u *Dva ogleda*, str. 5-51. Multimedijalni institut. Zagreb, 2003.
URLhttp://monoskop.org/images/f/f9/Nancy_Jean-Luc_Dva_ogleda_Razdjelovljena_zajednica_O_singularnom_pluralnom_bitku.pdf preuzeto lipanj 2015.

7. Tadić-Šokac, Sanja. „Narativne tehike u romanima Laž,Karikature i Isušena kaljuža“ u *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja, Vol.21.No.1.* str. 103-120. Rijeka, 2009.

URL http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=67773 preuzeto srpanj 2015.

8. Vodanović, Barbara. „Imenovanje“ u *Folia onomastica Croatica. No.15.* str. 217-240. Zadar, 2006.

URL http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=35063 preuzeto svibanj 2015.

9. Zeman, Zdenko. „Identitetske strategije: u potrazi za smislom“ u *Društvena istraživanja. Vol.16.No.6.* str. 1015-1029. Zagreb, 2007.
URL http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=29965 preuzeto srpanj 2015.

Internet portali

1. *Moderna vremena*
URL http://www.mvinfo.hr/clanak/samuel-beckett-neimenjivi

2. Hrvatski jezični portal
URL http://hjp.novi-liber.hr/?show=baza